ಸಿ. ಮಹದೇವ

ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರದ ರಾಮಲಿಂಗ ದೇವಾಲಯ : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ

ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರವು ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಿರಹಟ್ಟಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಕಸಬೆಯಿಂದ ನೈರುತ್ಯಕ್ಕೆ ೨೧ ಕಿಲೋಮೀಟರ್ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಕನ್ನಡ ನಾಡು-ನುಡಿ, ಧರ್ಮ, ಸಾಹಿತ್ಯ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಹೆಸರಾದ ಊರು ಎಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಬಾದಾಮಿ ಚಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಇದರ ಪ್ರಸ್ತಾಪವನ್ನು ನಾವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ, ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಪುಲಿಗೆರೆ[1], ಪುರಿಗೆರೆ[2], ಪುಲಿಕರ[3], ಪುರಿಕರ[4] ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.

ನಾನು ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಮಠದ ಬಗೆಗೆ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವಾಗ, ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರದ ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಮಠದ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖ ಕಂಡುಬಂದಿತು. ಡಾ॥ ಅ. ಸುಂದರ ಅವರು ೧೨ ಮತ್ತು ೧೩ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರದಲ್ಲಿ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಇದ್ದುದಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ ಎಂದಿರುವರು.[5] ಅಂತೆಯೇ, ಡಾ॥ ಎಸ್. ಶೆಟ್ಟರ್ ಅವರು, 'ಪುರಿಗೆರೆ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥಕ್ಕಾಗಿ ಬರೆದ 'ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರದ ದೇವಾಲಯಗಳು' ಎಂಬ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ, ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಯಾದವ ಸಿಂಘಣನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಛ್ರಾಯಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು ; ಆದರೆ ೧೩ನೇ ಶತಮಾನದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಿಂದ ಈ ದೇವಾಲಯದ ಬಗ್ಗೆ ಸರಿಯಾದ ವಿವರಗಳು ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿರುವರು.[6] ಇದೇ ಲೇಖಕರು ತಮ್ಮ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ನಶಿಸಿಹೋಗಿದೆ ಎಂದೂ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿರುವರು.[7]

ಈಗ ಈ ದೇವಾಲಯದ ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುವುದಾದರೆ, ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ಬಾದಾಮಿ ಚಲುಕ್ಯ ದೊರೆ ಎರೆಯಮ್ಮ (ಎರಡನೇ ಪುಲಿಕೇಶಿ)ನ ಕಾಲದ ಶಾಸನವೊಂದು, ಶಂಖ ಜಿನಾಲಯಕ್ಕೆ ಸೇಂದ್ರವಂಶದ ದುರ್ಗಶಕ್ತಿಯು ೫೦೦ ನಿವರ್ತನ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

---

1. ಸೌತ್ ಇಂಡಿಯನ್ ಇನ್‌ಸ್ಕ್ರಿಪ್ಷನ್ಸ್, ಸಂಪುಟ ೨೦, ನಂ. ೩, ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ
2. ಅದೇ, ನಂ. ೫, ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ, ಕ್ರಿ.ಶ. ೭೨೩
3. ಆರ್. ಸಿ. ಹಿರೇಮಠ ಮತ್ತು ಎಂ. ಎಸ್. ಸುಂಕಾಪುರ (ಸಂ.) : ಸೋಮನಾಥ ಚಾರಿತ್ರ, ಧಾರವಾಡ, ೧೯೬೧, ಪು. ೪೦
4. ಸೌ. ಇ. ಇ., ಸಂಪುಟ ೨೦, ನಂ. ೫೩, ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ, ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೮೧
5. ಅ. ಸುಂದರ : 'ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ', ಕನ್ನಡ ವಿಷಯ ವಿಶ್ವಕೋಶ-ಕರ್ನಾಟಕ, ಮೈಸೂರು, ೧೯೭೯, ಪು. ೧೨೮೭
6. ಸದಾನಂದ ಕನವಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಚನ್ನಪ್ಪ ಕೆರಿಮನಿ (ಸಂ.): ಪುರಿಗೆರೆ, ಪು. ೧೦೦
7. ಅದೇ, ಪು. ೧೦೮

ಹೀಗೆ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿಗೆ ಗಡಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ 'ಪಶ್ಚಿಮತಃ ರಾಮೇಶ್ವರ ಕ್ಷೇತ್ರಂ'[8] ಮತ್ತು 'ವಾಯುವ್ಯಾಂ ಹೋಬೇಶ್ವರ ಕ್ಷೇತ್ರಂ' ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಹೋಬೇಶ್ವರ ಅಥವಾ ಹೋಜೇಶ್ವರ ಇಂದು ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ ದಲ್ಲಿ ವಾಚೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿದೆ. ಇತಿಹಾಸ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಈ ವಾಚೇಶ್ವರ ಅಥವಾ ಶಾಸನದ ಹೋಬೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಬಾದಾಮಿ ಚಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ವಾಸ್ತುನಿರ್ಮಾಣ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಡಾ॥ ಸುಂದರ ಅವರು ವಾಚೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಲುಕ್ಯರ ಕಾಲಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವದ್ದು ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.[9] ಡಾ॥ ಶೆಟ್ಟರ್ ಅವರು ಹೋಜೇಶ್ವರ ಅಥವಾ ವಾಚೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ದ್ವಾರದ ಶಿಲ್ಪ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸಿದರೆ ಇದು ಬಾದಾಮಿ ಚಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ನಿರ್ಮಾಣವೆನ್ನುವುದು ವಿದಿತವಾಗುತ್ತದೆಯೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.[10] ಈ ಮೇಲಿನ ಹೇಳಿಕೆಗಳು ಮತ್ತು ಶಾಸನಾಧಾರವು ಹೋಬೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಬಾದಾಮಿ ಚಲುಕ್ಯರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ರಾಮೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಹೋಬೇಶ್ವರ ಶಿವಾಲಯಗಳು ಪ್ರಸ್ತಾಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವೆರಡೂ ಸಮಕಾಲೀನ ವಾಸ್ತುನಿರ್ಮಾಣವೆನ್ನುವುದ ರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಮೇಶ್ವರವು ಸಹಾ ಚಲುಕ್ಯರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರುವ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬರುವ 'ದಕ್ಷಿಣತಃ ಘಟಿಕಾಕ್ಷೇತ್ರಂ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಬಾದಾಮಿ ಚಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರದಲ್ಲಿ ಘಟಿಕಾಲಯವಿತ್ತೆಂದು ಗ್ರಹಿಸಬಹು ದಾಗಿದೆ.

ಇನ್ನು ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ಈ ಶಾಸನವು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ್ದು. ಇದರ ಕಾಲ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೧೧೮.[11] ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಆ ಪುರದ "ಸಾದದೆ(ರೆ) ಹಂದರುವಣ ವೆಂಬಿವಂ"[12] ಸರ್ವನಮಸ್ಯವಾಗಿ ಬಿಡೆಂದು ಕೇಳಿದಾಗ ಸಾದವೆರ್ಗಡೆ ಸೋಮರಸನು ಅಲ್ಲಿಯ ಆಚಾರ್ಯರಾದ ಸಾಮವೇದಿ ಪಂಡಿತರ ಕಾಲಂ ಕರ್ಚಿ ಸರ್ವನಮಸ್ಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟನು. ಅನಂತರ ಪುರಿಗೆರೆ ೩೦೦ರ ಮುಂಮುರಿದಣ್ಡು ಗಳು ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವರ ಅಂಗಭೋಗಕ್ಕೆ ಹಸುಂಬೆ(ಗೆ)ಗೆ ಹಾಗವಂ[13] ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿ ಬಿಟ್ಟರು ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಪಟ್ಟಣದ ಐವತ್ತು ಒಕ್ಕಲು ರಾಮೇಶ್ವರದೇವರ ನಂದಾದೀವಿಗೆಗೆ ಪಟ್ಟಣದ ಗಾಣಕ್ಕೆಲ್ಲ ಸೊಲ್ಲಗೆಯೆಣ್ಣೆಯ ಪ್ರತಿದಿನ ವಾಚಂದ್ರಾರ್ಕ್ಕ ತಾರಂಬರಂ ನಡಯಿಸುವರು ಎಂದಿದೆ. ಶಾಸನದ ಈ ವಿಷಯಗಳು, ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಸಾಮಾಜಿಕ ವಾಗಿ, ರಾಜಕೀಯವಾಗಿ ಗಳಿಸಿದ್ದ ಪ್ರಭಾವ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಆಚಾರ್ಯರು ಸಾಮವೇದಿ ಪಂಡಿತರು. ಹೆಸರೇ ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಅವರು ಸಾಮವೇದದಲ್ಲಿ ಪಡೆದಿದ್ದ ಪರಿಣತಿಯು ಸ್ಪಷ್ಟ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಸಾಮವೇದದ ಬಗ್ಗೆ ಮಠದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸುಲಭವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು. ಇಂತಹ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಯುಳ್ಳ ಒಂದು ದೇವಾಲಯವು ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ವಾಗಿ ತನ್ನ ಉನ್ನತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ್ದುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯ ವಿಲ್ಲ.

---

8. ಸೌ. ಇ. ಇ., ಸಂಪುಟ ೨೦, ನಂ. ೩, ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ
ತಸ್ಯ ಸೀಮಾ ಸಮಾಖ್ಯಾಯತೇ । ಪೂರ್ವತಃ ಕಿನ್ನರಿಕ್ಷೇತ್ರಂ । ಪಾವಕ ದಿಶಿ ಜ್ಯೇಷ್ಠಲಿಂಗಭೂಮಿಃ । ದಕ್ಷಿಣತಃ ಘಟಿಕಾಕ್ಷೇತ್ರಂ । ನೈರುತ್ಯಾಂ ದಿಶಿ (ದಂ)ಡಿಗ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಭೂಮಿಃ
ಪಶ್ಚಿಮತಃ ರಾಮೇಶ್ವರಕ್ಷೇತ್ರಂ । ವಾಯುವ್ಯಾಂ ಹೊಬೇಶ್ವರಕ್ಷೇತ್ರಂ । ಉತ್ತರತಃ ಸಿನ್ದೇಶ್ವರ ಕ್ಷೇತ್ರಂ ।
ಈಶಾನ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ಭಟಾರಿಕ್ಷೇತ್ರಂ । ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಕಿನ್ನರಿಕ್ಷೇತ್ರಃ ॥
9. ಕನ್ನಡ ವಿಷಯ ವಿಶ್ವಕೋಶ-ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು. ೧೨೮೭
10. ಪುರಿಗೆರೆ, ಪು. ೧೦೯
11. ಸೌ. ಇ. ಇ., ಸಂಪುಟ ೨೦, ನಂ. ೭೮, ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ, ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೧೧೮
12. ಸಾದದೆರೆ ಮತ್ತು ಮದುವೆ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆ.
13. ಹಸುಂಬೆ ಎಂದರೆ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಭುಜದ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತು ಮಾರುವ ಚೀಲವಸ್ತುವಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ತೆರಿಗೆ. ಆ ತೆರಿಗೆಯು ದರ ಒಂದು ಹಾಗ.

ರಾಮೇಶ್ವರದೇವರ ಮಠದ ಮೇಲೆ ಬೆಳಕನ್ನು ಚೆಲ್ಲುವ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನವು ಸಹಾ ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಲುಕ್ಯರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಇದರ ಕಾಲ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೧೨೩.[14] ಈ ಶಾಸನವು ರಾಮೇಶ್ವರದೇವರತೀರ್ಥವು ಪುರಕರಪುರದಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯತೀರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ.[15] ಅಲ್ಲದೆ,ಇದು ಮುಕ್ತಿಯ ಸ್ಥಾನವು ಕೂಡ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಇದರಲ್ಲಿ ರಾಮೇಶ್ವರದೇವರ ಮಠದ ಆಚಾರ್ಯರಾದ ಸಾಮವೇದಿಪಂಡಿತರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯಪಂಡಿತ ದೇವರಿಗೆ, ರಾಮೇಶ್ವರದೇವರ ಮಠದಲ್ಲಿ ಕೌಮಾರ ವ್ಯಾಕರಣವನ್ನು ಹೇಳುವ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ ಜೀವನೋಪಾಯಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಕೌಮಾರ ವ್ಯಾಕರಣ ಕಲಿಯುವ ತಪೋಧನರ (ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ) ಊಟ, ವಸತಿ ಮತ್ತು ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[16]

ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರವನ್ನು ಕುರಿತ ಲೇಖನಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಸನೋಕ್ತ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಇಂದು ಯಾವುದು, ಅದು ಎಲ್ಲಿದೆ ಎಂಬುದರ ಯಾವುದೇ ಮಾಹಿತಿ ಇಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಧ್ಯಯನ್ನು ನಡೆಸಲು ಅವಕಾಶವಾಯಿತು. ಈಗ್ಯೆ ಎರಡು ತಿಂಗಳ ಹಿಂದೆ ನಾನು ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರಕ್ಕೆ ಕ್ಷೇತ್ರಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಹೋದಾಗ, ಅಲ್ಲಿಯ ಹಿರೇಬಣದಲ್ಲಿರುವ ರಾಮಲಿಂಗವು ನನ್ನ ಗಮನಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು. ಎಷ್ಟೋ ಮಂದಿ ಸ್ಥಳೀಯರಿಗೆ ಈ ರಾಮಲಿಂಗ ದೇವಾಲಯದ ಬಗ್ಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯದು. ಮೊದಲಿಗೆ ನಾನು ಅಲ್ಲಿಯ ಕೆಲವು ತಿಳಿದ ಮಂದಿಗಳ ಬಳಿ ರಾಮೇಶ್ವರನ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದಾಗ ಅವರಿಂದ 'ಇಲ್ಲಿ ರಾಮೇಶ್ವರ ಎಂಬುದೇ ಇಲ್ಲಾ' ಎಂದು ಒಂದೇ ಉತ್ತರ ಬಂದಿತು. ವಯಸ್ಸಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೋರ್ವರು "ನೋಡ್ರಿ, ಹಿರೇಬಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಲಿಂಗ ಮಾತ್ರ ಇದೆ. ಅದನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ರಾಮಲಿಂಗ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಬೇಕಾದರೆ ನೀವು ಅದನ್ನು ನೋಡಬಹುದು" ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದರು. ನಾನು ಹಿರೇಬಣದ ಈ ರಾಮಲಿಂಗ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನೋಡಲು ಹೋದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಬರೇ ಲಿಂಗ ಮಾತ್ರ ಇದ್ದು, ಅದರ ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಕೊಠಡಿಯನ್ನು ಈಗ್ಯೆ ಸುಮಾರು ೪೦ ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಈಗಿನ ಅರ್ಚಕರ ತಂದೆ ಶ್ರೀ ಮಹದೇವಭಟ್ಟ ಹುಲಮನಿ ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ಈಶ್ವರಭಟ್ಟ ಹುಲಮನಿ ಇವರು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಬಂದಿತು.

ಇದೇ ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು, ಅದನ್ನು ಈಗ ಜನರು ಆಡುಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣಲಿಂಗ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅದೇರೀತಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಈ ರಾಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಜನರು ಸರಳವಾಗಿ ರಾಮಲಿಂಗ ಎಂದು ಕರೆದಿರುವುದನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಜೊತೆಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವ ದೇವಾಲಯದ ಅವಶೇಷಗಳು ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರದ ಹಿರೇಬಣದಲ್ಲಿರುವ ರಾಮಲಿಂಗವೇ ಶಾಸನೋಕ್ತ ರಾಮೇಶ್ವರ ಎಂದು ಖಚಿತಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ನಂತರ ದೇವಾಲಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಹಲವಾರು ಕುರುಹುಗಳು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿದ್ದವು. ಇಲ್ಲಿರುವ ರಾಮಲಿಂಗವು ಸುಮಾರು ೩ ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿದ್ದು, ೯ ಅಂಗುಲ ಎತ್ತರದ ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ಈಗಿನ ದೇವಾಲಯವು ಎರಡು ಕೋಣೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಗರ್ಭಗೃಹವು ೧೨ ಅಡಿ ಉದ್ದ ಮತ್ತು ೧೨ ಅಡಿ ಅಗಲವಿದೆ. ಅದರ ಮುಂದಿನ ಕೋಣೆಯು ಉದ್ದ ೧೨ ಅಡಿ ಮತ್ತು ಅಗಲ ೧೬.೮ ಅಡಿ. ಈ ಎರಡೂ ಕೋಣೆಗಳ ಮೇಲ್ಛಾವಣಿಯು ಮಟ್ಟಸವಾಗಿದ್ದು ಗೋಡೆಯು ಆಧಾರವಲ್ಲದೆ, ಗೋಡೆಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ತಲಾ ೮ ಮರದ ಕಂಬಗಳ ಆಧಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಮೇಲ್ಛಾವಣಿಯು ಕಲ್ಲು ಮತ್ತು ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿದೆ. ಕಟ್ಟಡದ ಹೊರ

14. ಸೌ. ಇ. ಇ., ಸಂಪುಟ ೨೦, ನಂ. ೮೩, ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ, ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೧೨೩
15. ಅದೇ, ಸಾಲುಗಳು ೧೧ ಮತ್ತು ೧೨
16. ಅದೇ, ಸಾಲುಗಳು ೧೬ ರಿಂದ ೨೩

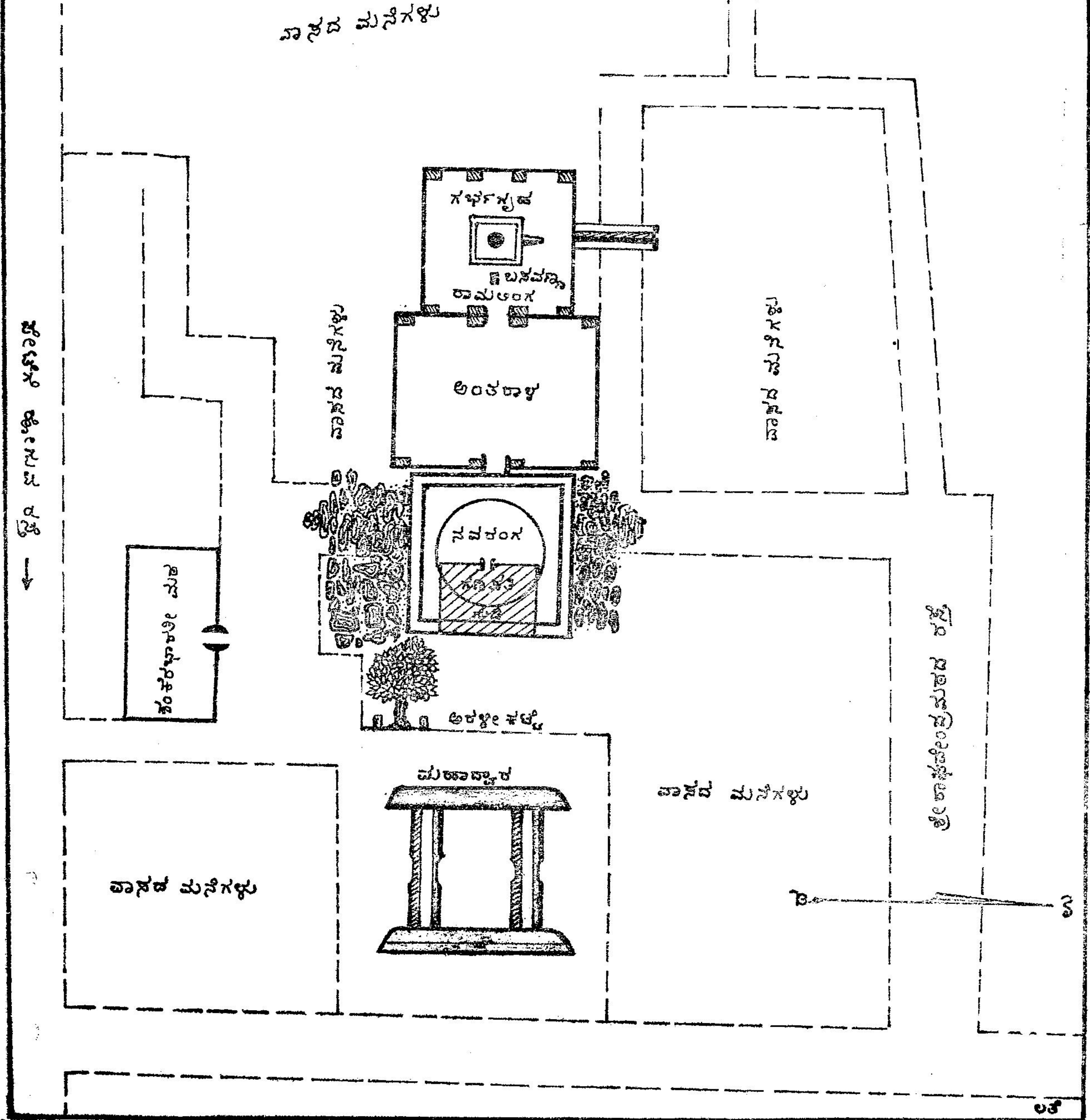
ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಳಾದ ದೇವಾಲಯದ ಬಿಡಿಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಕೆತ್ತನೆ ಇರುವ ಶಿಖರದ ಬಿಡಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ಇಂದಿಗೂ ಕಾಣಬಹುದು. ನವರಂಗದ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳ ನಡುವೆ ಬರುವ ಶಿಲಾ ವೇದಿಕೆಯು ಮೊದಲು ಚತುರಸ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ನಂತರ ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿದೆ. ಇದು ಕ್ರಮವಾಗಿ ೧೩ ಅಡಿ ಉದ್ದವಾಗಿಯೂ ೧೩ ಅಡಿ ಅಗಲವಾಗಿಯೂ ಇದೆ. ವೃತ್ತಾಕಾರವು ೧ ಅಂಗುಲ ಎತ್ತರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಜನರು ತಿರುಗಾಡುವ ಓಣಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಇದರ ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಗಣಪತಿಯ ಶಿಲ್ಪವೊಂದನ್ನು ರಾಮಲಿಂಗದ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಇಟ್ಟು ಸಣ್ಣ ಕೊಠಡಿಯೊಂದನ್ನು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಉಳಿದ ಪಶ್ಚಿಮಾರ್ಧ ಭಾಗವು ಸಾರ್ವಜನಿಕರು ತಿರುಗಾಡುವ ಓಣಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಇಂದು ಅದರ ಮೇಲೆ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಾರೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗದ ಮುಂದೆ ಬಹುಶಃ ಇತ್ತೀಚೆಗಷ್ಟೆ ಇಟ್ಟಿರಬಹುದಾದ ಪುಟ್ಟ ಬಸವಣ್ಣವೊಂದಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಜಿ. ಐ. ಹುಲಮನಿ ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ಪಿ. ಕೆ. ಜೋಶಿಯವರ ವಾಸದ ಮನೆಗಳಿವೆ. ಈ ಮನೆಗಳನ್ನು ದೇವಾಲಯದ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ.

ದೇವಾಲಯದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣ ಘೋಳಪೇಡ ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಪ್ಪ ಕುಲಕರ್ಣಿ ಅವರುಗಳ ಮನೆಗಳಿದ್ದು, ಇವರ ಮನೆಯ ವರಾಂಡದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯದ ಅಡಿಪಾಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಿಲಾ ಚಪ್ಪಡಿಗಳು ಹಾದುಹೋಗಿವೆ. ದೇವಾಲಯದ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ಹಾಳಾದ ಮಂಟಪಗಳಿವೆ. ಒಂದು ಮಂಟಪವು ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾಗಿ ದೇವಸ್ಥಾನದ ತೀರ್ಥ(ಕೊಳ)ಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ದ್ವಾರ ಮಂಟಪವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯ ಕೊಳದ ದ್ವಾರ ಮಂಟಪವನ್ನು ಸೋಮನಾಥ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಹಾಳಾಗುವುದರೊಂದಿಗೆ ಈ ತೀರ್ಥದ ಹೊಂಡವು ಸಹ ಮುಚ್ಚಿ ಹೋಗಿರಬಹುದು. ಈ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಈಗ ಶ್ರೀ ಹೆಚ್. ಆರ್. ಕುಲಕರ್ಣಿ ಅವರ ಮನೆ ಇದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿನ ನೀರು ಹರಿದುಹೋಗುವ ಚಪ್ಪಡಿಯು ಸಹಾ ಭೂಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದು, ಓಣಿಯ ಜನರೆಲ್ಲಾ ಅದನ್ನು ತುಳಿದು ತಿರುಗಾಡುತ್ತಾರೆ. ರಾಮಲಿಂಗ ದೇವಾಲಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ನೇರವಾಗಿ ಸುಮಾರು ೮೦ ಅಡಿಗಳ ಅಂತರದಲ್ಲಿ ಮಹಾದ್ವಾರವಿದೆ. ಇದನ್ನು ನಾಲ್ಕು ದೊಡ್ಡ ಶಿಲಾತೊಲೆಗಳಿಂದ ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮಹಾದ್ವಾರದ ಎತ್ತರ ಸುಮಾರು ೨೦ ಅಡಿ ಮತ್ತು ಅಗಲ ೧೨ ಅಡಿ. ಇದೇ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಮಹಾದ್ವಾರ.

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದೇವಾಲಯಗಳ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಠಗಳ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ನಾವು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಅದೇ ರೀತಿ ಶಾಸನೋಕ್ತ ರಾಮೇಶ್ವರದೇವರ ಮಠವು ದೇವಾಲಯದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕಿದ್ದು, ದೇವಾಲಯದ ಅವನತಿಯೊಂದಿಗೆ ಅದು ಸಹಾ ಹಾಳಾಗಿರಬಹುದು. ಪ್ರಸ್ತುತ ರಾಮಲಿಂಗ ದೇವಾಲಯವಿರುವ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಈಗ ಶ್ರೀ ಕೂಡಲೀ–ಶೃಂಗೇರಿ ಮಹಾಸಂಸ್ಥಾನ, ಕೂಡಲಿಮಠಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಶಂಕರಭಾರತೀ ಎಂಬ ಶಾಖಾಮಠವಿದೆ. ಈ ಮಠದಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಗಣಪತಿ ಅಥರ್ವಣ, ರುದ್ರ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಮಠವಿರುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲೇ ಶಾಸನೋಕ್ತ ರಾಮೇಶ್ವರದೇವರ ಮಠವಿದ್ದಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ರಾಮೇಶ್ವರದೇವರ ಮಠದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಕೌಮಾರ ವ್ಯಾಕರಣ ಶಿಕ್ಷಣದ ಶಾಸನೋಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಮನೆ ಕಟ್ಟಲು ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ತೋಡಿದ್ದ ಪಾಯಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯದ ಶಿಲಾಸ್ತಂಭಗಳು, ತೊಲೆಗಳು ಬಿದ್ದಿರುವುದು ಕಂಡುಬಂದವು. ಅಲ್ಲದೆ, ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನವಾದ ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ವಿಗ್ರಹಗಳು ಮನೆಗಳ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಓಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲಾಡಿವೆ. (ಈ ಮನೆಗಳು ದೇವಾಲಯದ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಇವೆ.) ಬಹುಶಃ ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ಈ ರಾಮಲಿಂಗ ಅಥವಾ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದಾಗಿವೆ. ಈ ವಿಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಗಣಪತಿ ಮತ್ತು ಇತರ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಈ ಸಾಕ್ಷ್ಯಾಧಾರಗಳಿಂದ ರಾಮಲಿಂಗವು 'ನಾನೇ ಶಾಸನೋಕ್ತ ರಾಮೇಶ್ವರ' ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಲ್ಲಿ ಸಫಲವಾಗಿದೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರದಲ್ಲಿ ಈಗ್ಗೆ ಸುಮಾರು ೫೦–೬೦ ವರುಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿಗಳು ಮತ್ತು ಶ್ರೋತ್ರಿಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿದ್ದು, ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಅವರುಗಳು ಈ

ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರದ ಹಿರೇಬಣದಲ್ಲಿರುವ ರಾಮಲಿಂಗ ದೇವಾಲಯದ ನಕ್ಷೆ

ಊರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಡೆಗೆ ಹೋದರೆಂದು ಇಲ್ಲಿನ ಹಿರಿಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈಗ ಇಲ್ಲಿ ೧೦ ಅದ್ವೈತ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಮನೆಗಳೂ ಸುಮಾರು ೧೫ ಮಾಧ್ವ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಮನೆಗಳೂ ಇವೆ. ರಾಮಲಿಂಗ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮನೆಗಳು ಮಾತ್ರ ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಮಾಧ್ವ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣ ಧೂಳಖೇಡ ಅವರು ತಿಳಿಸುವಂತೆ, ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರದ ಮಾಧ್ವರೆಲ್ಲರೂ ಒಂದು ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅದ್ವೈತದವರಿದ್ದು, ಕ್ರಮೇಣ ಮಂತ್ರಾಲಯದ ಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮರ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿ ಮಾಧ್ವರಾದರು. ಇದಕ್ಕೆ ಜೀವಂತ ಸಾಕ್ಷಿ ಎಂಬಂತೆ, ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರದ ಶ್ರೀ ಮಾರ್ತಾಂಡ ಕುಲಕರ್ಣಿ ಅವರು ಮಾಧ್ವರಿದ್ದು, ಮುಂಜಾನೆ ಹಣೆಗೆ ಅಂಗಾರ ಮತ್ತು ಅಕ್ಷತೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಸಾಯಂಕಾಲ ವಿಭೂತಿಯನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಅವರು ಮೈಲಾರಲಿಂಗನಿಗೆ ಬಹಳ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಹೆಸರು ಮಾರ್ತಣ್ಡ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಮಾಧ್ವ ಸಂಪ್ರದಾಯದಲ್ಲಿ ತೀರಾ ಅಸಂಭವವಾಗಿದೆ. ಸ್ವತಃ ಶ್ರೀ ಮಾರ್ತಣ್ಡ ಕುಲಕರ್ಣಿ ಅವರೇ ತಮ್ಮ ಪೂರ್ವಿಕರು ಅದ್ವೈತದವರಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬಹುಶಃ ಮಾಧ್ವ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಸಾಮೂಹಿಕ ಆಚರಣೆಯ ಪ್ರಾರಂಭದ ತೀವ್ರತೆಯು ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಮಠದ ಅವನತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರಬಹುದು. ಈ ರೀತಿ ಅವನತಿಗೊಳಗಾದ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯ ಜನರು ತಮ್ಮ ವಸತಿ ಸೌಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಂಡು ದೇವಾಲಯವು ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ, ಆರ್ಥಿಕವಾಗಿ, ಧಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕವಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಸರಿದಂತೆ ಕಾಣಬರುತ್ತದೆ. ರಾಮೇಶ್ವರನು ಸಹಜವಾಗಿ ತನ್ನ ಎಲ್ಲಾ ವೈಭವಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡನಂತರ ಜನರ ಆಡುನುಡಿಯಲ್ಲಿ ರಾಮಲಿಂಗನೆಂದು ಸರಳವಾಗಿ ಕರೆಸಿಕೊಂಡನು.

ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರದ ರಾಮೇಶ್ವರಲಿಂಗ ನಶಿಸಿಹೋಗಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿಯ ಹಿರೇಬಣದಲ್ಲಿರುವ ರಾಮಲಿಂಗವೇ ಶಾಸನೋಕ್ತ ರಾಮೇಶ್ವರವಾಗಿದೆ. ರಾಮಲಿಂಗ ದೇವಾಲಯದ ವಾಸ್ತುರಚನೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾದ ವಿವರಣೆ ಕೊಡುವುದು ತುಂಬಾ ಕಠಿಣದ ಕೆಲಸ. ಬಹುಶಃ ಇದು ಶಂಖ ಬಸದಿಯ ಸಮಕಾಲೀನ ದೇವಾಲಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಅದೇ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿದ್ದಿರಬಹುದೆಂದು ಗ್ರಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಬಾದಾಮಿ ಚಲುಕ್ಯರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರುವ ಈ ರಾಮಲಿಂಗ ಅರ್ಥಾತ್ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರದ ಹಿರೇಬಣದಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ನೋಡಬಹುದು.